La creació social. Dels laboratoris de l'experiència als camins d'una hipòtesi teòrica

Antonia De Vita

1. Per a una pedagogia de la creació social [1]

Des de fa diversos anys m'ocupe dels processos educatius i autoeducatius, formatius i autoformatius com a investigadora en la universitat i des de fa una miqueta més de temps freqüente contextos d'hòmens i dones adults que en el seu propi àmbit laboral tracten d'acompanyar els canvis de la vida organitzativa i dels recorreguts existencials sense renunciar a ser subjectes ni al seu propi protagonisme.

Els nombrosos canvis que s'han donat des del punt de vista social i econòmic, podem ara reconéixer-lo, han deixat massa espai simbòlic al que anomenem la pedagogia del capital. El capitalisme s'ha ficat des de fa temps a fer escola en el terreny privilegiat de les ciències de l'educació: relacions, contextos educatius i formatius, processos d'aprenentatge , etc. Amb l'efecte de deslegitimar i fer sovint inservible la potència emanada d'educar i formar a través de les relacions educatives i els contextos adaptats a elles. És possible crear i recrear un present educatiu? Contextos eficaços per a educar i formar, espais i temps per a les promeses educatives, per a créixer en qualsevol cicle de la nostra vida? Esta és la pregunta que mou la investigació que entrellaça reflexió teòrica i treball de camp.

Fa diversos anys fent formació en xicotetes empreses socials amb dones adultes [2], advertim, juntament amb altres, la importància de la creació d'un context i la necessitat de l'atenció de les condicions que *creen un context*, que el fan eficaç per a encaminar processos educatius i formatius. Este descobriment, subjectivament entés, va ser acompanyat per l'encunyació del terme "creació social", que inicialment ens va paréixer una bella expressió i immediatament després es va convertir en el nom d'una hipòtesi teòrica a què dedicar anys d'investigació [3].

Creació social és el nom d'una hipòtesi teòrica nascuda de l'exigència de dir de manera positiva i propositiva què ocorre o pot ocórrer quan les relacions i els contextos arriben a expressar les seues dimensions creatives. Quan les idees troben una llengua i les formes per a substanciar-se estem en presència d'un

pensament viu que naix tocat i tacat per les situacions i les contingències en les quals es donen. No es tracta de creacions *ex nihilo* les que m'interessen, perquè aquelles troben el seu inici en quelcom que ja està i a través de la redisposició original amb el que falta combinen els elements de forma generadora, creant quelcom que abans no hi havia. Per creació social podem entendre aquella disposició simbòlica, que troba una traducció concreta i pràctica, en la qual els subjectes arriben a ser subjectes a pesar de l'apropiació capitalista dels coneixements a què la pedagogia del capital ens ha habituat en els últims decennis.

L'interés per una pedagogia de la creació social naix de la necessitat de mostrar una pedagogia social en què hi ha una difusió de pràctiques i de contextos que activen i reactiven una economia d'intercanvi humà i simbòlic, de paraules, béns, gestos, que amplia i redisposa de forma diferent les posicions previstes de l'intercanvi proposat-impost pel lliure mercat amb l'efecte d'alliberar el concepte de l'econòmic de la reducció capitalista. La creació social oferix exemples contemporanis de narracions que encarnen en allò que fem (estudiar, treballar, participar) un sentit de l'econòmic en la seua arrel teològica, capaç de restituir un orde de les relacions i de l'intercanvi complex i articulat on passions, interessos, guany monetari i extra monetària, desinterés, es combinen de forma diferent i lliurement, fent les relacions i els contextos irreductibles a l'intercanvi com ho ha entés l'utilitarisme i l'economicisme.

2. De faedores a emprenedores

Moltes creacions socials recorren el nostre temps i una de les formes millors per a reconéixer-les i fer-les brillar és certament la narració: contar les històries que les han fetes històries creatives.

Intentaré per tant de narrar breument la trama que ha portat a un nucli de persones, majoritàriament dones, lligades per relacions importants des del punt de vista humà i encara més significatives d'una passió política comuna, a entrellaçar altres històries, amb l'efecte de donar vida a un teixit social que ha inspirat una hipòtesi teòrica.

Companyes d'estudis en la universitat de Verona, en aquella època una xicoteta universitat de recent constitució, vital i coneguda gràcies a la presència de la comunitat filosòfica Diotima, constituïda per dones ocupades en el pensament de la diferència sexual; una aposta per significar lliurement el fet de ser dona i el fet de ser home. Ens trobem així: estudiantes ocupades en diversos aspectes entorn del

recorregut de les filòsofes i pedagogues de la diferència sexual. La presència en la universitat d'estes docents va fer fructuoses i creatives no sols les relacions amb el pensament filosòfic sinó també les relacions amb les estudiantes. La universitat esdevé, per a una bona part de les persones jóvens que freqüentaven aquell context, un primer laboratori.

En aquell context les relacions amb les professores i amb les/els companyes/s d'estudi eren quelcom necessari per a viure intensament i políticament la universitat, a més de representar un primer i concret exercici en la tasca de deixar constància de la nostra experiència personal. En aquells anys, de la iniciativa de dos docents de Diotima va partir la idea i la pràctica de la uniformitat en la universitat, una experiència que ens va implicar molt durant uns dos anys i que ens va ensenyar que per a viure i millorar un context (en aquell cas la universitat) no basta estar només en l'espera i en la reivindicació de reformes que vénen de dalt perquè gran part del nostre benestar depén de com ens movem en la base, depén de nosaltres. Partir del que ja està a disposició abans del que ens falta, fer emergir i valorar el que ja funciona i no concentrar-se en el que no va bé, posar en el centre les relacions per a viure i habitar una institució: són les principals ensenyances teoricopràctiques que van arribar d'aquell període i d'aquella història. I ja un guany real: les relacions que en aquells dos anys es van crear entorn d'una idea d'universitat.

Els estudis universitaris en este punt de la història estan quasi al final i la necessitat de treballar es fa urgent. La necessitat d'obtindre profit i el desig de no perdre els guanys vinguts d'aquella història –relacions, competències per a i en el context universitari– troben una primera composició creativa. Transformem l'associació cultural Mimesi, que havia acompanyat el nostre recorregut universitari omplint-lo de bon teatre i de mils iniciatives culturals i de tanta vitalitat i passió compartida, en una empresa social. Amb una idea d'autoocupació, que llavors era més aïna nova, passem de la condició d'estudiants faedores de segona generació del feminisme de la diferència, a "emprenedores". L'elecció de l'empresa social responia a una idea de fer empresa inspirada en una tradició de mutualitat cooperativa vuitcentista memòria, ritualitzada per la nova reorganització del *welfare state* que obria nous espais entre estat i mercat.

Aprendre a conjugar empresariat amb passió política és l'aposta que se'ns obri. Encara que faedores d'una pràctica de relacions juntament amb el moviment polític de les dones estem no obstant això davant d'una experiència tota nova que ens veu emprenedores, dones jóvens que intenten inventar-se un treball i que tracten de fer

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

d’açò una ocasió per a continuar fent política juntes.

És en este punt que el nostre laboratori d’experiència posa noves condicions que al seu torn necessiten nova escolta i de nous pensaments sobre la pràctica de les relacions així com se’n van reconfigurant en una dimensió treballadora. Treballar juntes és molt diferent de veure’s lliurement per a compartir experiències de treball polític en la universitat sense cap vincle formal, econòmic i organitzatiu. Treballar i fer política (lliurement i voluntàriament) són dos verbs que per a conjugar-se junts necessiten referències diferents que naixen de les condicions de la situació present. Que significa entrellaçar política i treball, amor pel món i benefici, relacions desinteressades amb relacions de treball ho descobrim dia a dia afrontant dificultats concretes i reflexions sobre aquestes en un encreuament que ha permés buscar i trobar el sentit de les coses que estàvem fent.

3. Un nou inici: de la pràctica de les relacions electives a la pràctica del context

Fer/ser empresa social és per tant l’obertura d’un segon laboratori d’experiència que ens cenyix a mesurar-nos amb qüestions impensades: la necessitat de guanyar diners i aprendre a gestionar-lo, l’organització del treball, haver de veure amb relacions i contactes que el context ens oferix. Tot a conjugar amb el nostre desig de política. És en este punt que toquem i percebem concretament la dificultat de la nostra aposta: fer política la relació amb els diners i el treball és tot el contrari de descompte i agafar en mà, exigix un recorregut teoricopràctic que partisca de nosaltres i que no podem prendre prestat de les dones que ens han precedit, sent qüestions i dimensions que la pràctica de relacions entre dones no hi havia tractat encara. L’herència mostra per tant el seu límit quan es tracta d’heretar pràctiques; estes, per la seua naturalesa, tenen necessitat de ser reinterpretades en el context de referència. És necessari un nou inici per a qui vol introduir el treball en les relacions, tant més si és treball d’empresa. Un nou camí que permeta mantindre elements de continuïtat amb l’orientació rebuda en herència i introduir elements de discontinuïtat, en què sàpiem donar compte i restituir l’impensat que exigeix ser tematitzat més que practicat.

La dimensió del treball i la necessitat de viure d’açò, obrin per a la pràctica de les relacions proposada pel moviment feminista noves contradiccions i preguntes. Els contextos de treball es convertixen per a nosaltres en contextos polítics en què les relacions estan posades contínuament a prova i en els que hi ha necessitat

d’entrecreuar relacions en situacions molt diverses i en contextos molt precisos. És el descobriment del context, del context, eixe text que escrivim amb les altres i els altres que no hem triat però amb els que estem, no obstant això, compromesos per rols, interessos laborals i passió política. El context es fa per tant un segon actor; juntament amb les relacions és un altre element que entra en joc fortament i que inicialment es presenta només com un *vinculo limitante* perquè constreny a no poder perseguir la dimensió política en la mesura de relacions desinteressades i com quan es practica la política en una dimensió transversal als contextos. Limitant perquè a la no instrumentalitat de les relacions electives s’oposa la seua parcial “necessitat” i “oportunitat” dictada per la dimensió-treball. És just per força del límit que el context posa i imposa que es puga “descobrir el context” en la seua enorme potencialitat i creativitat, descobrir que la condició és també una ocasió, que el límit no és només limitant sinó també potenciador. Descobrir tant que el context puga ser important significa posar en marxa una practica del context que sap traure fruit dels elements ambientals i sap transformar les relacions-interessades de treball en relacions-interessants tant per al treball com per a la política. Com? Transformant la falta de puresa i la presència en elles d’un cert grau d’instrumentalitat (que és també obertura a molts elements ambientals) en relacions enteses com a connexions creatives [4]. No és un cant a la instrumentalitat sinó sobretot l’activació d’un procés creatiu que fa de l’interés en comú que existix en els contextos, del joc dels rols professionals i/o institucionals que es revisten, una possibilitat de connectar mons, llenguatges, situacions, vincles i llibertat de forma impensada i per tant creativa. Transformar el vincle i el límit en capacitat de crear connexions, fer per tant del límit-limitant un límit-motivant.

La pràctica del context permet per tant resignificar parcialment la pràctica de les relacions a la llum de la introducció d’elements “estranys” a l’organització i els diners i d’aquell teixit de relacions que, encara que no triades, poden sota certes condicions ser no (només) instrumentals sinó també una ocasió per a fer-les “connexions creatives”.

En les experiències precedents en la universitat, havíem practicat les relacions com “relacions electives”: elles responien a un triar-se sobre la base d’una comuna sensibilitat i interés per la política; ara les relacions electives, que ens havien transformat en empresa social, havien de mesurar-se amb relacions comunes de treball en contextos amb les seues regles i els seus costums, amb diferents cultures organitzatives i llenguatges en què sense perdre’s o alienar-se portar a la competència de lligar i connectar creativament.

Crear connexions creatives és una modalitat que enriqueix el context i que permet la modificació de l'existent i és la condició necessària i concreta per a fer creació social. Fer viure les connexions significa fer que el context s'enriquisca gràcies a estes formes de lligadura qualificada del que hi ha en comú.

4. Crear les condicions: per a recrear el món en un context

En quines condicions podem practicar el context? Llegir i escriure en el context que vivim: fa una practica? Dit d'una altra manera: quan el context es posa en moviment i fa viure les situacions i les obri a la seua reinvenció? Freqüentant el context universitari primer i el laboral després com una escola, havíem aprés que es donen precondicions perquè es done la possibilitat d'una arrancada creativa. Una idea àmplia de l'econòmic i un desig de política són les condicions que precedixen la possibilitat d'una combinació original entre la pràctica de relacions i la pràctica del context. Fer creatives les connexions és possible allí on es posa en joc una mesura entre interés i desinterés, entre treball pagat e "impagable qualitat" d'allò que es fa i es posa en cercle, dimensió monetària i extramonetària del treball, de l'organització, de les relacions.

On s'obri un horitzó relacional obert a l'econòmic en el seu sentit antic i teològic, entés per tant no com a subordinació a l'economia sinó com repensament de les diferents formes i figures de l'intercanvi humà, és possible que les connexions que es tixen en el context es facen just en este sentit ampli d'economia, *connexions creatives*. Connexions que permeten no quedar ancorats en la instrumentalitat de les relacions i en una visió estàtica del context: treball pagat juntament amb una resta que roman impagable, espai per a l'entrega i la reciprocitat en una obertura que consent posar en joc interessos sense cenyir-los en un horitzó finit, lectura del context com a trama densa i mòbil de relacions i condicions ambientals, i molt distint llavors és el moviment que es va generant.

Així si, només a títol d'exemple, el nostre context de referència és la ciutat que vivim –en un moment en què la ciutat està aixafada per la por i la inseguretat, assetjada per una actitud defensiva quan no nostàlgica respecte a un passat en què es podia respirar aire pur i caminar sobre el verd, veure jugar els xiquets en el carrer i cultivar relacions de veïnat – crear les condicions per a fer de la nostra ciutat un lloc encara vivible podrà significar crear connexions per a reutilitzar llocs deixats de la ciutat, poc usats o usats amb un altre objecte per a oferir públicament paraules poètiques, no consum de poesia sinó contextos en què la ciutat es puga obrir a la poesia i esta puga restituir-hi el seu "estar bé", el seu efecte benèfic [5].

Crear ocasions en què com en un temps, i de manera diferent de qualsevol temps, la gent abaixava al pati, passava tota la vesprada amb xiquets i xics en meitat del carrer, vitalitzant un espai públic amb relacions humanes i pràctica del context. Una manera d'estar no individualista sinó obert a qualsevol cosa que estiga en-comú, que no exclou i que reobri les possibilitats d'estar-hi i participar-hi, de crear llaços amb altres i altres.

En un temps com el nostre tan desencantat i cínic contar històries de creacions socials és un exercici de fe en el seu significat més elemental. Reposar al centre de la narració històries en què hòmens i dones creuen fortament en el que fan i ho perseguixen amb la confiança que precisen per a cuidar les condicions perquè quelcom nou puga succeir.

Les creacions socials que podem trobar i reconéixer són les paràboles i els contes contemporanis de què tenim gran necessitat. Contar té el sentit no d'il·lusionar sinó d'oferir narracions que, com les paràboles i els contes, ens ajuden a comprendre com reobrir-nos, a pesar de tantes dificultats i tants conflictes, a l'impossible cultivant el possible, a l'invisible cultivant el visible i a repensar, a caminar més enllà del joc nu de les forces.

Pensar que el nostre temps siga un temps de conte podrà induir-nos fàcilment a pensar en el sentit comú que es dóna als contes en els nostres dies: una narració fantasiadora que té poc a veure amb la realitat i amb les seues dificultats. Un enfocament encantat poc perspicaç i poc equipat enfront de tantes insídies i a tants perills que cada dia ens reserva. No obstant això Cristina Camp, gran lectora i coneixedora de contes i de poesia i de la millor literatura occidental i oriental, en la seua bellíssima recol·lecció d'assajos *Els imperdonables*, parla del nostre temps com del verdader temps del conte volent restituir als contes i al nostre temps la seua radical dignitat. "No obstant això estime el meu temps perquè és el temps en què tot falta i és potser, just per açò, el verdader temps del conte. I certament no entenc amb açò l'era de les estores voladores i dels espills màgics, que l'home ha destruït per sempre amb l'acte de fabricar-los, sinó l'era de la bellesa en fuga, de la gràcia i del misteri a punt de desaparéixer, com les aparicions i els signes arcans del conte: tot allò al que certs hòmens no renuncien mai, que tant més els apassiona com més pareix perdut i oblidat. Tot el que parteix per a retrobar, siga a risc de la vida, com la rosa de Belinda en ple hivern. Tot allò que de tant en tant s'amaga sota les restes més impenetrables, en el fons de laberints més horribles" [6].

Notes

[1] He aprofundit estes reflexions en *La creació social*, Carocci, Roma 2009

[2] El curs de formació *Jo treballe en el meu barri* al qual faig referència havia estat ideat i dirigit per l'Associació Mimesi durant dos cicles successius i finançat en part per la Llei 251/92 d'empresariat femení.

[3] He compartit amb les sòcies d'*Estudi Guglielma, Investigació i creació social*, ja Mimesi, estes intuïcions sorgides i en particular amb Lucia Bertell. Amb els anys, també gràcies a l'interés d'altres i altres, esta hipòtesi de treball ha crescut a través de reflexions teòriques fortament lligades a un treball de camp: Antonia de Vita, *Empreses d'amor i de diners. Creació social i filosofia de la formació,* Guerini e Associati, Milà 2005; Antonia de Vita, Lluïa Bertell, "La creació social" en Anna Maria Piussi, (a cura de) *Paisatges i figures de la formació en la creació social*, Carocci, Roma 2006.

[4] Esta expressió ha estat empleada per Lucia Bertell en el curs d'una discussió sobre la creació social

[5] *Portar bene in città. Donne e uomini, spazi urbani, creazioni social*. Una setmana amb Mariangela Gualtieri

[6] Cristina Campo, *Gli imperdonabili*, Adelphi, Milano 1987, pàg. 151.

Traducció: Joaquin Martínez Ortiz